

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Történelemtudományok Doktori Iskola

Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

BAKÓ BALÁZS

GRÓF MIKES JÁNOS,

A SZOMBATHELYI EGYHÁZMEGYE PÜSPÖKE

Történelemtudományok Doktori Iskola,

Vezetője: Székely Gábor DSc egyetemi tanár

Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program,

Vezetője: Erdődy Gábor DSc egyetemi docens

A bizottság tagjai:

Elnök: Dr. Pritz Pál DSc, egyetemi magántanár

Bírálok: Dr. Kardos József DSc

Dr. Katona Attila PhD

Tagok: Dr. Csapó Csaba PhD

Dr. Beke Margit DSc

Póttagok: Dr. Strausz Péter PhD

Dr. Varga Zsuzsanna PhD

Témavezető: † Dr. Gergely Jenő DSc

Dr. Balogh Margit CSc

Budapest, 2013

A TÉMAVÁLASZTÁS

Mikes János gróf a XX. század első felének egyik meghatározó arisztokrata főpapja, a legitimista tábor vezető alakja, ismert közéleti embere, a kultúra neves támogatója volt. Mint püspök a magyar katolikus egyház, mint közéleti szereplő a magyar köztörténet alakítója. Életének és tevékenységének kutatása, feldolgozása mind az egyház-, mind a köztörténet szempontjából fontos eredményeket hozhat. A Nyugat-Dunántúlon legendássá vált alakjának objektív megközelítése segítheti szerepének, befolyásának megvilágítását, amely a régió két világháború közötti történetének alaposabb megismerését is lehetővé teszi.

Dolgozatom egyik oldalról életrajz, amely a korban befolyásos személy, egy katolikus főpap életútjának állomásait akarja végigkísérni. Keresi azokat a mögöttes mozgatókat, amelyek a személy sorsát, élettörténetét alakították, így meghatározták döntéseit, vállalásait. Láttatni kívánja az embert, aki megszemélyesíti a kort.

Másik oldalról a dolgozat egyháztörténet is, hiszen főszereplője a magyar katolikus egyház befolyásos, döntéshozó tagja, egyik területileg szerveződő intézményének, a szombathelyi egyházmegyének irányítója, így életútja is leginkább ezen szervezetre gyakorolt hatásán, befolyásán keresztül mutatható be és értékelhető. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy az egyháztörténet csak a világi felfogásban egyenlő az intézmény, a szervezet történetével. Maga a katolikus egyház ennél jóval tágabb értelemben beszél az egyháztörténetről, hiszen teológiai értelemben szemléli önmagát: az egyház történetét a hit szempontjából is vizsgálja. Ez különösen fontos a biográfia esetében: egy főpap tevékenységét, döntéseit nem lehet vizsgálni anélkül, hogy egyháza tanításától függetlenítenénk.

Végül, de nem utolsósorban, a dolgozat számos köztörténeti, gazdaság- és társadalomtörténeti vonatkozást tartalmaz, hiszen az életrajz nem függetleníthető az egyházmegye és annak politikai, gazdasági, társadalmi környezetének történetétől. Annál is inkább érvényes ez, mivel az egyházmegye története nem egyenlő a püspökök életrajzának kronologikus összeadásával. Az egyházmegye ugyanis köztörténeti valóság: intézmény és szervezet, de hívő emberek közössége is, akik tevékenységük révén teljesítik ki működését. Az egyházmegye története ennél fogva számos aspektusból építkezik: hitélete, intézményeinek története, gazdálkodása, sajtótörténete, kulturális hagyatéka és egyéb területek összessége teszi egészé. Valamennyi területnek a feltárása szükséges ahhoz, hogy az egyházmegye vizsgált korszakbeli fejlődési ívét megrajzolhassuk és általa a személy szerepét is megtaláljuk a fejlődésben. Ezért dolgozatom nemcsak biográfia, hanem egyben a fent felsorolt

területeknek az egyházmegyére vonatkozó összegzése is. Ezt azért is fontosnak tartom, mivel a XX. század magyar egyháztörténetében eddig nem születtek meg az egyes egyházmegyéket érintő kutatások, amelyekből a teljes magyar katolicizmus vizsgált korszakbeli képe felépíthető lenne. Dolgozatomban ennek egy elemét, a szombathelyi egyházmegye történetének negyedszázadát kívánja Mikes alakjának segítségével bemutatni.

A kutatás nehézségét az jelentette, hogy az egyházmegye története ennyire sok szegmensből áll össze. A pontos képhez valamennyi részterület ismerőjének kell lenni: nemcsak a politikátörténet, hanem a gazdaság, társadalom, sajtó stb. történetét is alaposan ismerni és vizsgálni kell. Sajnos sok esetben hiányoznak azok az egyes témákat feltáró alapkutatások, amelyek nyomán a konkrét esetben el lehet indulni. Bár az utóbbi években számos eredmény és feldolgozás született az intézménytörténet, sajtótörténet stb. területén, mégis bőven akadnak hiátusok. Ilyen például a katolikus egyház gazdálkodásának története. Hiányoznak azok a régióra vonatkozó alapkutatások is, amelyekbe illeszkedhetne, vagy amelyeket kiegészíthetne a katolikus egyház helyi története. Hogy a gazdaságtörténetnél maradjunk például nem született még meg a Nyugat-Dunántúl pénzintézeteinek történetét bemutató feldolgozás, amelyet kiegészíthetne az egyházi bankok története. Ugyanez vonatkozik a helyi társadalomtörténetre is. Így nehéz elhelyezni az egyházmegye történetét a köztörténetben.

Fentieket mind számításba kellett vennem Mikes János életrajzának megírásakor. A téma összetettségéből adódóan a problémaközpontú feldolgozást választottam. Ez annyit tesz, hogy a kronologikus életrajzírás fonalát megszakítja és átszövi egy-egy felmerülő problémának vagy megvalósuló alkotásnak az egyes életszakaszokon átívelő ismertetése. Ezek egyben olyan területek is, amelyek kitekintést engednek a politikátörténetre, gazdaságtörténetre stb.

Az életrajz kutatását nehezítette, de egyben kihívást is jelentett, hogy Mikes életének tudományos igényű feldolgozására eddig nem vállalkozott senki. Ez részben magyarázható azzal, hogy a rendszerváltás előtt az a kevés információ, ami rendelkezésre állt róla, egyértelműen negatív színben tüntette fel a személyét. A Horthy-korszak tipikus nagybíró életmódot folytató főpapjáról volt szó, akinek személye pontosan illeszkedett a klerikális reakcióról megalkotott képbe. Másrészt hagyatéka bár sok iratot tartalmazott, rendezetlenül feküdt a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltárban, így nehezen volt kezelhető és kutatható.

Mikes János életének megismerésére nemcsak a történész szakma, hanem a társadalom részéről is mutatkozik igény. A szombathelyi egyházmegye a '90-es években kiépülő intézményrendszere (oktatás, szociális szféra) pontosan Mikes korában találhatja meg előképét. Ez felkelti az érdeklődést Mikes személye iránt és egyre több információ lát

napvilágot róla és koráról. Dolgozatom ezt a folyamatot kívánja tudományos mederben segíteni.

A FORRÁSOK

Mikes János életének kutatásában elsősorban levéltári forrásokra támaszkodtam. Ez főleg abból fakadt, hogy életműve tudományos igényű feldolgozatlan volt és részletes kutatás sem kapcsolódott hozzá. A legtöbb és legfontosabb forrás a Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár anyagában volt fellelhető. Több mint húsz dobozban fekszik itt a püspök hagyatéka, amely nagy terjedelmű, de eléggé egyoldalú. A hagyatéknak nagyobb részét főleg azok a levelek teszik ki, amelyek hozzá érkeztek. Alig maradt meg Mikes által írt levélmásolat, így az első problémát rögtön az jelentette, hogy a beérkező levelekből kellett rekonstruálni Mikes felvetéseit, válaszait, álláspontját. A püspöknek írt levelek egy része ezt lehetővé teszi, bár sok a homályos utalás, diplomatikus megfogalmazás, így az olvasó nem mindig érti az irat lényegét vagy kulcsfontosságúnak tűnő információk maradnak előtte rejtve. Viszonylag mérsékelt sikerrel jártam levelező partnereinek irataival, amelyek között fellelhető lett volna a püspök levele. Mikesnek diákkorát és papi pályájának elejét leszámítva nem maradt fenn naplója sem.

A levéltári forrásoknak szintén a hagyatéknak található része a püspök által összegyűjtött sok újságcikk. Ez az anyag kiegészítésre szorult, hiszen Mikes saját egyéni szempontjai alapján gyűjtötte a róla szóló, vele foglalkozó cikkeket. Az újságok közül elsősorban a Szombathelyi Újság és a Vasvármegye tartalmazott használható, nagy mennyiségű információt. Ezt kiegészítette a Magyar Távirati Iroda archívuma is, ami elérhető elektronikus formában. Különösen a kiadott teljes hírányag használható.

A hagyatékon kívül az Egyházmegyei Levéltárban a források harmadik csoportját a püspöki körlevelek, a kancelláriai és a káptalani iratok jelentették. Ezekből is bőségesen állt rendelkezésre, bár jelentős részük hiányos volt, ami a korabeli iratkezelés gyakorlatából fakad.

A Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár anyagán kívül a püspökségre és Mikesre vonatkozóan viszonylag kevés számú forrásra akadtam az Esztergomi Érseki Levéltárban, bár az ott talált iratok árnyalták a Mikesről kialakuló képet. Elsősorban az egyházkormányzati iratok (D/C kategória), illetve Csernoch és Serédi hercegprímások magánlevelei tartalmaztak

használható információkat. Szintén segítségemre voltak a Vas Megyei Levéltár törvényhatósági illetve főispáni iratai, cégbejegyzések dokumentumai.

Több kéziratos visszaemlékezés is fennmaradt Mikesről a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár gyűjteményében. A kutatás vége felé vált elérhetővé Géfin Gyula egyházmegyei levéltáros, könyvtárigazgató hagyatéka, amely értékes adatokat szolgáltatott különösen a püspök lemondása utáni és hagyatéki ügyeire. A Mikessel kapcsolatos nyomtatott források között meg kell említeni azokat a visszaemlékezéseket, amelyek a király-visszatérési kísérletek kapcsán íródtak és a szombathelyi püspök eseményekben játszott szerepét is felvillantják. Ezek közül Lehár Antal, gróf Erdődy Tamás és Boroviczény Aladár emlékiratai a legjelentősebbek.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megsemmisült iratait sajnos nem lehet pótolni, bár a helyi levéltárakból, néhány feldolgozásból sikerült használható anyagokat találni. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött minisztertanácsi jegyzőkönyvek digitális bázisa az Interneten is elérhető és tartalmaz használható adatokat. Ugyancsak elérhetők a püspöknek a felsőház plenáris ülésein mondott beszédei a felsőházi napló digitális adatbázisában. Mikes beszédeiből ugyanakkor csak kettő jelent meg kiadásban, a többi részben kéziratos formában a hagyatékban vagy a sajtó útján kutatható.

A TÉMA HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE

Mikes János püspökről két olyan írás született, amely összefoglalta életét és működésének eredményeit. Az első Géfin Gyula egyházmegye története, amely a püspökök életrajzát közli az egyes évekhez kapcsolódó eseményekkel, így inkább lexikon jellegű. A szerző önkényesen bánt az információkkal: az életrajzból vett számos epizódnak jelentőségén túlmutató terjedelmet szentelt és személyes érintettsége is erősen érződik.

Részben a Géfin általi, részben saját gyűjtésén és visszaemlékezésén alapul Mikes egy másik papjának, Székely Lászlónak a kézirata, amely 1966-ban készült el. Az *Emlékezés gróf Mikes János szombathelyi megyéspüspökről* címet viselő kézirat rendkívül szubjektív biográfia. Célja a hálás utókor emlékéllátása, a püspök nagyságának méltatása volt. Mivel számos visszaemlékezésből született, gyakran ellentmondásos információk keverednek a szövegben és számos nem ellenőrizhető állítást tartalmaz. Ennek ellenére nagyon sok érdekes, máshol fel nem lelhető adatot, epizódot örökített meg, ezért a kutatás során megfelelő forráskritika alkalmazásával támaszkodtam rá. A kézirat 2009-ben látott napvilágot.

Mikes János életrajzáról más feldolgozás nem született, de számos olyan egyháztörténettel és köztörténettel foglalkozó könyv, tanulmány jelent meg, amely érintette személyét.

Az életrajz megírása számos módszertani problémát vet fel, amelyeket Kövér György foglalt össze. Számos biográfia született magyar nyelven is, például Romsics Ignác Bethlen István, Ablonczy Balázs Teleki Pál, Gergely Jenő Gömbös Gyula vagy Rainer M. János Nagy Imre életrajza. Az egyháztörténetben a legutóbbi időkben Gergely Jenő Prohászkaról, Beke Margit Meszlényi Zoltánról írt, illetve Balogh Margit Mindszenty életrajza említhető, valamint számos doktori értekezés, például Lakatos Andor Haynald Lajosról és Csiky Balázs Serédi Jusztiniánról írott dolgozata.

A Horthy-korszak egyháztörténetét feldolgozó összefoglaló művek közül Csizmadia Andor, László T. László és Adriányi Gábor művei a legkorábbiak. A korszakról a legteljesebb és dolgozatomból szempontjából is legfontosabb Gergely Jenő munkája, amely a magyar katolikus egyház történetének valamennyi aspektusát vizsgálja. A katolikus egyház történetére vonatkozó forrásközlések közül ki kell emelni a püspöki kar jegyzőkönyveit tartalmazó kiadványokat, amelyek közül először egy válogatás jelent meg Gergely Jenőtől, majd a teljes szövegek Beke Margit szerkesztésében. A magyar új- és legújabb kori egyháztörténet kronológiáját és adattárát Gergely Jenő és Balogh Margit állította össze. Ugyancsak ők szerkesztették az egyházakra vonatkozó világi és egyházi törvények szövegének válogatását. A püspöki kinevezésekről szól Salacz Gábor főkegyúri jogról írt monográfiája. Szintén ő vizsgálta a szomszéd államok uralma alá került magyar területek katolikus egyházi kérdéseit. Az utóbbi években fiatal kutatók tollából számos értékes mű született, amely a Horthy-korszak egyháztörténetének egy-egy sajátos részterületét tárgyalja. A katolikus sajtó történetét kutatta Klestencz Tibor, a katolikus egyház és a protestáns felekezetek viszonyát Giczi Zsolt, az Actio Catholica történetét Gianone András dolgozta fel, míg az amerikai magyarság egyházi kapcsolatai tárgyában Máté Anita végzett hiánypótló kutatást.

Mikes sokrétű közéleti tevékenysége és politikai szerepvállalása miatt meg kell említeni a korszakkal foglalkozó összefoglaló jellegű munkákat is. A Horthy-korszak egészének monográfiáját Romsics Ignác írta meg. És ő szerkesztette a korabeli magyar jobboldali politikai irányzatokról készült tanulmánykötetet is. A legitimizmussal kapcsolatos legrészletesebb kutatás eddig Kardos József nevéhez kapcsolódik, aki kitért a katolikus egyház e kérdésben elfoglalt álláspontjára is. Ez utóbbit vizsgálta Reisner Ferenc munkája is. A magyar legitimisták külföldi kapcsolatai jelennek meg Fiziker Róbert kutatásai nyomán. IV. Károly király visszatérési kísérleteiről Ormos Mária írt összefoglalást. Ennek helytörténeti vonatkozásait és a nyugat-magyarországi kérdést kutatta Zsiga Tibor, aki jelentős forrásanyagot gyűjtött össze a témáról. A helyi politikai viszonyok feltárását Katona Attila Vas vármegyére és Paksy Zoltán Zalaegerszeg városra vonatkozó kutatásai segítették.

A DISSZERTÁCIÓ SZERKEZETE ÉS EREDMÉNYEI

Az értekezés bevezetője a témaválasztás és feldolgozás problematikáját, forrásainak és historiográfiájának rövid áttekintését tartalmazza. Ezen belül kitér arra a két eddig megjelent műre, amely Mikes János életét részben ismertette. Ezek Géfin Gyula egyházmegye története és Székely László visszaemlékezése.

A disszertáció első fejezete Mikes János származásával, családja hosszú történetével és a családnak a közéletben és Erdélyben betöltött szerepével foglalkozik. A Zabolán 1876-ban született gróf apai ágon székely katolikus előkelők leszármazottja, akik az Erdélyi Fejedelemség, majd a Habsburg-dinasztia alatt léptek feljebb a társadalmi ranglétrán. A családban számos személyt találunk, akik részt vettek a magyar függetlenségi mozgalmakban. Anyai ágon protestáns svájci-német felmenőkkel rendelkezett, akik révén a nagypolgári mentalitás és vállalkozó szellem is beférközött a családi értékek közé.

A második fejezet Mikes János gyermek- és ifjúkorát ismerteti. Legkisebb gyermekként túlságosan kötődött édesanyjához, ezért a család apja halála után a jezsuiták vezette kalksburgi gimnáziumban neveltette. Itt tanárai révén megerősödött benne dinasztia-hűsége és elköteleződött a papi hivatás iránt. A soknemzetiségű környezetben kiváló kapcsolatokra tett szert és érdekes módon itt erősödött meg benne magyarsága is. Tanulmányait az innsbrucki, szintén jezsuiták által vezetett egyetemen folytatta. Papnövendékként önmagával viaskodó, hitében megerősödő, családja rekatolizációjáért imádkozó, arisztokrata magatartását le nem vetkőző személlyé vált. A papnövendékek között szoros barátságok szövődtek, amelyek áttörték a társadalmi származás korlátait. Sok időt töltött családjával és hosszú utazásokat tett Nyugat-Európában és Olaszországban. Ezek egyikén lehetősége volt találkozni a velencei pátriárkával, a későbbi X. Pius pápával. Mikesre nagy hatást gyakorolt az idős főpap. Ezekben az években alakult ki a világra nyitott, modern szemléletű, a kor újításaira fogékony fiatal pap személyisége, akiben egyre nagyobb vágy élt a lelkipásztori munka iránt.

A harmadik fejezet első papi állomásának, az erdélyi éveknek eseményeit tárgyalja. Legnagyobb hatást az ifjú papra Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök gyakorolt, aki a Prohászcai katolikus megújulás hívének számított. Módszereit és eszközeit Mikes későbbi püspöki tevékenységében is alkalmazta. Nemcsak azonos társadalmi körből való származásuk, hanem szemléletmódjuk is összekapcsolta őket. Első állomáshelye Gyergyóalfalu lett, ahol megtapasztalta a vidéki lelkipásztorkodás hétköznapijait. Rendkívül tevékeny volt, amelynek eredményeképp püspöke 1901-ben plébánossá nevezte ki. Gyakorlati

munkájából a kepeváltság létesítését kell kiemelni, ami a lelkipásztori munka független anyagi forrását teremtette meg. Részt vett a községet 1902-ben elpusztító tűzvész mentési munkálataiban is.

1906-ban Székelyudvarhely plébánosa és főesperes lett. Aktívan részt vett a város közügyeiben és nem riadt vissza a konfliktusoktól sem. Renováltatta a templomot, a plébániát és államsegélyt szerzett a katolikus főgimnázium új épületének felépítéséhez. Ez illeszkedett a még Gyergyóalfalun megkezdett ifjúságsegítő munkálataiba. Utazásait továbbra is folytatta: erdélyi évei alatt is gyakran járt Rómában, így közvetlen impulzusokat szerzett a világegyházban zajló folyamatokról.

A negyedik fejezet szombathelyi püspöki működésének első szakaszát mutatja be. Ennek első alfejezete kinevezésének körülményeit taglalja. Bemutatja a széküresedés időszakának jellemzőit, majd a kinevezés procedúráját és sorra veszi a lehetséges jelöltek személyét. A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy Mikes kinevezésében jó összeköttetései, származása és a helyi politikai viszonyok játszottak szerepet. A munkapárti kormány aktív, az egyházmegyét lendületesen kormányzó, a többségében néppárti papságot fegyelmezetten kézben tartó püspököt akart és ez növelte Mikes esélyeit. A disszertáció eme alfejezete bepillantást nyújt Mikes püspöki felkészülésének folyamatába is, amelyet helyi bizalmi embere, Boda János segített.

A fejezet második alfejezete végigköveti a püspöki kinevezéstől a beiktatási ünnepségekig tartó hónapok történetét, a harmadik pedig első püspöki intézkedéseit tárgyalja. A kutatás eredménye, hogy Mikes nagy aktivitással vágott bele az egyházmegye irányításába. Az erdélyi gyakorlatot átültetve átszervezi a püspöki hivatalt, jelentős személycseréket hajt végre és bérmaútjain bejárja az egész egyházmegyét. Az alfejezet hangsúlyozza ezek fontosságát az egyházmegye állapotának felmérésében. A bezárkózó előd után a papság közvetlenebbül érezhette a püspöki felügyeletet és ez új stílust hozott az irányításban. Ezt követően a fejezet ismerteti a Szent Márton erekllye hazahozatalával kapcsolatos 1913. évi ünnepséget és a szervezés folyamatát. A fejezet eredménye, hogy bemutatja az ünnepség Mikes püspöki kinevezését legitimáló szerepét. Általa az új püspök befogadtatott a helyi társadalomba és közéletbe, bizonyította alkalmasságát és tekintélyt szerzett.

Külön alfejezet foglalkozik Mikesnek a keresztény közéletet megerősítő és ehhez kapcsolódóan a sajtóviszonyokat átalakító lépéseivel. Megállapítja, hogy a Szombathelyi Újság napilappá fejlesztésével alaposan felkavarta a kialakult állapotokat és jelentős befolyást biztosított a keresztény politika számára. Ennek révén hatékonyan tudta megszólítani az egyházmegye társadalmát. Részben ezt a célt szolgálta a szintén külön fejezetben tárgyalt

Egyházmegyei Takarékpénztár megalapítása, amely országosan is kiemelkedő jelentőségű volt. Példáját számos helyen követték. Az alfejezet megállapítja, hogy általa új formát öltött a központi egyházi pénzkezelés. Az addig szétszórt, kellően nem hasznosuló egyházi jövedelmek segítették a keresztény társadalompolitika számára fontos társadalmi csoportok anyagi megerősödését.

A fejezet utolsó alfejezete bemutatja Mikes első világháború alatti tevékenységét, kiemelve, hogy a hangsúly a karitatív munkára helyeződött és ebből Mikes is kivette a részét. Ezt számos példán keresztül bizonyítja is (kórházalapítás, frontlátogatás).

Az értekezés ötödik fejezete Mikes 1918–1919-es szerepét tárgyalja. Bemutatja, hogy Mikes az elsők között került szembe a Károlyi-féle kormányzattal részben legitimizmusa, másrészt a Nyugat-Magyarországon erős keresztényszociális szervezkedés támogatása miatt. Az ellene elrendelt vagyonvizsgálatnak ellenszegült, ami a püspökség vagyoni zárlatához és Mikes internálásához vezetett. Fogsága a Tanácsköztársaság ideje alatt is tartott, amely során az élete is veszélybe került. Végül a kommün bukása előtt sikerült megszöknie. A fejezet bemutatja, hogy az elszenvedett sérelmek hatására megerősödött benne a baloldaliakkal szembeni ellenérzés. Erősebbé vált azon meggyőződése, amely a keresztény elkötelezettségű emberek fokozottabb politikai szerepvállalását szorgalmazza. Ugyanakkor új feladatokat is megkövetelt a történelmi helyzet: fontosabb lett az ipari és mezőgazdasági munkásokkal való foglalkozás, hogy körükben a baloldali eszmék ne hódíthassanak teret. Legitimista elkötelezettsége megerősödött: a királyság intézményében biztosítékot látott a köztársaság „felfordulása” ellen. Az elszenvedett sérelmek a legitimista politikusok egyik meghatározó, hiteles vezetőjévé tették személyét.

A hatodik fejezetben Mikes '20-as, '30-as évekbeli közéleti szerepvállalása kerül bemutatásra. Megállapítható, hogy ennek sajátos íve írható le: a háború előtt a helyi közéletet háttérből szemlélő pozícióból a világháborút követően aktívvá vált, majd ismételten visszazúzódtott. Ennek oka, hogy az általa támogatott, részben vezetett legitimista álláspont vereséget szenvedett. A fejezet részletesen taglalja szerepét a király visszatérési kísérleteiben. A kutatás eredményeképp látható, hogy vezető szerepet játszott a királyi család érdekeinek magyarországi képviselésében, összekötő kapocs volt a magyar politikai-társadalmi elit és a család között. Meginingathatatlanul híve volt Ottó trónigényének és ezt számos alkalommal bizonyította (pl. Ottó-misék). A fejezetben bemutatásra kerül a frankhamisítási ügy epizódjában játszott szerepe és vihart kavaráó rendelkezése a katolikus-protestáns viszonyban. Legitimizmusa az Apponyi-féle irányvonalat követve a pártok-felettséget hangsúlyozta, de az egyházmegye igényeinek megfelelően hajlandó volt a hatalmon lévőkkel együttműködni. Elvi

fenntartásai ellenére ezt a Gömbös-kormánnyal is megtette. Aktív püspöki működése végén határozottan fellépett a politikai szélsőségek ellen, bal- és jobboldal felé egyaránt.

A hetedik fejezet az egyházmegye modernizálásának történetét mutatja be több alfejezeten keresztül. Az első általánosan mutatja be egyházkormányzati tevékenységét püspöksége második szakaszában. A kutatás eredménye, hogy Mikes távlati céljainak pontos ismeretében gondosan kiválasztott papjaival fogott hozzá az egyházmegye korszerűsítéséhez, felhasználva a katolikus reneszánsz adta lehetőségeket. Számos olyan pap került ki környezetéből, aki a magyar egyház meghatározó alakja lett helyi és országos szinten is. A nehéz anyagi helyzet ellenére lépései segítették a hitélet fejlődését, az oktatás és a szociális ellátás korszerű rendszerének kialakulását. Tevékenysége és szerepvállalása gyakran váltott ki vitát, de ez nem akadályozta tervei végrehajtását.

A disszertáció következő alfejezetei ezen tevékenységek közül a legfontosabbnak ítélteteket külön is tárgyalják. A fejezet második alfejezete bemutatja a trianoni béke hatását az egyházmegyére. Új eredménye, hogy Mikes aktívan fellépett az elszakított területeken a magyar érdekek képviseletében. Részletes adatokkal szolgál Mikes egyházkormányzati intézkedéseiről és azokról a lépésekről, amelyekkel az elszakítást megakadályozni vagy legalább lassítani próbálta.

A harmadik alfejezet az 1927-ben megtartott egyházmegyei zsinat ügyeit és jelentőségét tárgyalja. Megállapítást nyert, hogy a zsinat Mikes következetes irányításával nemcsak lezárta a '20-as évek bizonytalan állapotait, hanem új feladatokat fogalmazott meg, amelyekhez megteremtette az egyházi jogi kereteket is. A zsinaton Mikes elképzelései és irányvonala érvényesült és ez több évtizedre előre megszabta a fejlődés útját. Legfontosabb eredménye az új zsinati törvénykönyv elfogadása és a zalai területek lelkipásztori ellátásának újragondolása volt. Ez utóbbit külön alfejezet ismerteti. Elsősorban a Mikes által püspöki biztossá kinevezett Pehm József kemény és határozott fellépésének és szervező munkájának következtében sok új plébánia és lelkészség alakult az egyházmegye zalai területein és ez alapjaiban alakította át az egyházmegye lelkipásztori munkáját, miközben növelte a katolikus egyház társadalmi befolyását. Pehm József egyéni életútjára és későbbi karrierjére is döntő hatással volt.

A negyedik alfejezet foglalkozik az egyházmegyében működő szerzetesrendek fejlődésével, új szerzetek megalapozásával, amelyek a legbiztosabb példái a katolikus reneszánsz egyházmegyei kibontakozásának. Új eredménye az alfejezetnek, hogy feltárja Mikes szerepét a Szalézi rend letelepedésében és az Annunciáta rend megalakulásában. A kutatás eredménye, hogy a szerzetesrendek Mikes püspöksége alatt számbelileg óriási fejlődésen mentek keresztül és segítették a püspök egyházkormányzati és társadalmi céljainak megvalósítását.

A nyolcadik fejezet Mikest, mint az utazó püspököt mutatja be. A kutatás eredményeképp egy gyakran utazó, a modern eszközöket is felhasználó püspök képe bontakozik ki, aki nagy fontosságot tulajdonított az egyházmegye külkapcsolatainak, a magyar egyház külföldi képviselőjének és a nyugatra szakadt magyar közösségek lelkipásztori gondozásának. Új eredménye, hogy világkörűli útja során az ő közvetítésével kapta a magyar egyház az első impulzust az eucharisztikus világkongresszus szervezéséhez. Utazásai során jelentős tevékenységet fejtett ki a magyar revíziós mozgalom érdekében is. A szakirodalomban eddig ismeretlen lengyelországi útja és ausztriai előadása is bemutatásra kerül.

A kilencedik fejezet Mikes kultúrapártoló tevékenységét tárgyalja bemutatva mindazokat a lépéseit, amelyekkel a püspökség gyűjteményét gyarapította. Összefoglalásra kerülnek benne azok az építkezések is, amelyek negyedszázados működése alatt az egyházmegyében megvalósultak. Új eredménye, hogy Mikes valamennyi művészeti ág támogatója volt, új tehetségeket karolt fel és új intézményeket (pl. Schola Cantorum Savariensis) alapított.

A tizedik fejezet a püspökség gazdálkodását elemzi. Eredménye, hogy először kerül bemutatásra az egyházmegye vagyoni helyzete, a vagyongazdálkodás rendszere és a felmerülő, egyre súlyosbodó problémák. A kutatás során bebizonyosodott, hogy a gazdasági válság a gyengén javadalmazott szombathelyi püspökség tőkevagyonának elértéktelenedéséhez vezetett, ami súlyos adósságválságba sodorta. Ebből önerőből nem tudott kikerülni és a gazdasági környezet, a hitelfelvétel nehézségei is gátolták talpra állását. A kutatás új eredménye bemutatja, hogy az állami hatóságok is foglalkoztak a gazdasági helyzet rendezésével és kimutatásuk felmentette a püspököt a rossz vagyongazdálkodás vádjától.

A tizenegyedik fejezet Mikes lemondásának körülményeit vizsgálja. Új eredménye árnyalja a szakirodalomban erről kialakult képet. Megállapítást nyert, hogy a Mikes lemondásának hivatalos indoklásában szereplő egészségügyi probléma valóban fennállt. Ehhez járultak a püspökség anyagi gondjai, amelyek a szanálást igényelték, ám ezt megakadályozta a püspök és a székeskáptalan között elfajult vita a vagyonkezelése tárgyában. Mikes a nehéz gazdasági helyzetre hivatkozva megsértette az egyes papi hagyatékok székeskáptalan részére történő átadásának szabályait, bár lépései gazdaságilag indokoltak voltak (ingatlanbefektetés). Az egészségügyi, gazdasági és vagyongazdálkodási problémák együttesen vezettek Mikes visszavonulásához.

Az értekezés tizenkettedik fejezete Mikes Répceszentgyörgyön eltöltött utolsó éveit mutatja be. Új eredménye, hogy Mikes ezekben az években is aktív részese volt a közügyeknek. Erőteljesen fellépett a szélsőjobboldali törekvések és a zsidóság diszkriminációja ellen. Meghatározó szerepet töltött be Pehm József veszprémi püspöki kinevezésében is. Utolsó

ténykedéseként tervezetet készített a lebombázott szombathelyi székesegyház újjáépítéséhez. A fejezet összeveti a Mikes 1945 márciusában bekövetkezett haláláról fennmaradt visszaemlékezéseket és kísérletet tesz a körülmények objektív bemutatására.

A dolgozat utolsó fejezete összegzi Mikes életútjának tanulságait, kiemelve jelentőségét a század magyar főpapjai sorában. Röviden bemutatja megítélésének változását. Konklúziója, hogy püspökségének néhány árnyoldala ellenére is Mikes János a szombathelyi püspökök közül az egyik legnagyobb formátumú volt. A két világháború közötti katolikus reneszánsz nagy főpapjai között is kiemelkedő szerepet játszott. Személyében olyan püspöke volt Szombathelynek, aki a történelmi, a nemzeti és az egyházi hagyományokat szem előtt tartva a kor kihívásaira keresett megfelelő válaszokat, elősegítve ezzel a magyar egyház, a magyar társadalom és Nyugat-Magyarország fejlődését